

Elegest (Körtle Han) Yazıtı

Talat Tekin
(Ankara)

İlk yayınlarda Elegeş yazıtı olarak anılan bu yazıt (Radloff'ta 5., Malov'ta 10. yazıt) 1888 yılında Elegest ırmağı vadisinde, ırmağın sol kıyısında bulunmuştur. Yazıt 1891 yılında Klements tarafından incelenmiş ve kopyalanmıştır. 1892 yılında da Oşurkov yazıtın estampajını çıkarıp Radloff'a vermiştir. Elegest yazıtı 1915'te Adriyanov tarafından Minusinsk Müzesine getirilmiş ve 19 numara ile kaydedilmiştir.

Yazıt koyu gri renkte, 320 x 66 x 20 cm. ölçüsünde, üst kısmı dar, aşağıya doğru genişleyen, pürüzlü bir kum taşıdır. Taş üzerinde yukarıdan aşağıya doğru yarıklar ve çatlaklar vardır.

Yazıtta uzunlamasına yazılmış 12 satır vardır. Yazıtın alt kısmında ilk yayınlarda belli olmayan bir damga bulunmaktadır.

Aynı vadide üç küçük yazıt daha bulunduğu için Vasil'yev bu yazıtı I. Elegest yazıtı olarak adlandırmıştır (s. 18: Elegest I). Yazıt Körtlä Kan (Körtle Han) adında bir Kırgız (?) hanı için dikilmiş olduğuna göre böyle de adlandırılabilir.

Runik Metin*

- : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ (1)
᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ (2)
᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ (3)
: ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚᳚ [: ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ (4)
᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ (5)
᳚᳚᳚᳚᳚ ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚ : ᳚᳚᳚᳚

* Runik harfli metin, burada yer alan yazıçevrimli metin, açıklamalar ve Vasil'yev'in yayımladığı metin göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır.

- : 𐎧𐎡𐎢 : 𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧 : 𐎧[𐎧]𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧 (6)
 [𐎧𐎧𐎧𐎧 : 𐎧]𐎧𐎧𐎧
 𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧 (7)
 : 𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧 (8)
 𐎧𐎧𐎧𐎧 ... 𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧 : [𐎧𐎧]𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧 (9)
 𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧 (10)
 𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧 (11)
 : 𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧𐎧𐎧 (12)
 𐎧𐎧 : 𐎧𐎧𐎧

Metin

1. kuyda : kuñç : (u)y(u)m a : (ä)s(i)z(i)m ä : yita : özdä : ogl(u)m : (ä)s(i)z(i)m ä : (a)dr(i)lt(i)m : yita
2. yüz (är k(a)d(a)ş(i)m : uy(u)r(i)n : [ü]ç(ü)n : yüz (är(i)n : (ä)l(i)g ök(ü)z(ü)n : t(i)kd[i]
3. köök t(ä)ñridä : kün (a)y : azd(i)m : yita : (ä)s(i)z(i)m ä : (a)dr(i)lt(i)m
4. k(a)n(i)m : el(i)m ä : (ä)s(i)z(i)m ä : yit[a] bökm(ä)d(i)m : k(a)n(i)m el(i)m(i)z : yita : (a)dr(i)lt(i)m
5. körtl(ä) k(a)n : [(a)lp] ur(u)ñu : (a)ltunl(u)g : k(e)ş(i)g : b(ä)n ny.. m : b(e)ldä b[(a)ñt](i)m : tok(u)z : s(ä)k(i)z y(a)ş(i)mda
6. ur(u)ñu : kül(ü)g : tok : bögü t(ä)rk[(ä)ñ]ä : k(a)ñ(i)m : b(ä)g : (ä)rd(ä)m : üç(ü)n : b(ä)n (ä)rk[kä] : ... [b(a)rd(i)m]...
7. k(a)ra : bod(u)n(u)m : k(a)t(i)gl(a)n(i)ñ : el tör(ö) sü : ıdm(a)ñ : yita : (ä)s(i)z (e)l(i)m : k(a)n(i)m
8. el(i)m : ugr(i)nta : sü bol[(u)p] : (är (ö)l(ü)rm(ä)dük(ü)m yok : ç(ä)bl(i)gdä : b(i)r (e)t(i)g(i)m : s(ä)k(i)z (är) : (är (ä)rd(ä)m(i)m
9. el(i)m ut(u)ş(i)ña : (a)zıp : kal[(a)y(i)n] (a)dr(i)l(a)y(i)n ñ : b[ar]s y:ılta (är[ti : y(a)l](i)kay(i)n
10. buñ : b(a)ña : b[u]ñt : t(a) (e)rm(i)ş : öld(ü)m yita : (ä)s(i)z(i)m ä : y(a)l(i)kay(i)n
11. tört (a)d(a)k : <l(i)g> : yilk(i)m : s(ä)k(i)z (a)d(a)k : l(i)g : b(a)r(i)m(i)m : buñ(u)m : yook : (ärdi)m
12. k(a)d(a)ş(i)ma : k[ü]n(ü)mä : (a)d[r](i)lt(i)m a : yita : k(a)ra : bod(u)-n(u)ma : (a)dr(i)lt(i)m : yita : m(ü)n

Çeviri

1. Ey haremde(ki) prenseslerim! Ne yazık, ne acı! (Ey) vadide(ki)

oğullarım! Ne yazık! (Sizlerden) ayrıldım. Ne acı!

2. Yüz erkek akrabam, muktedir oldukları için, yüz kişi ve elli öküz ile (bu ebedi taş getirip) diktiler.

3. Mavi gökte(ki) güneş(ten ve) ay(dan) ayrıldım. Ne acı! Ne yazık! (Dünyadan) ayrıldım.

4. Ey hanım (ve) halkım! Ne yazık, ne acı! (Sizlere) doymadım! Hanım ve halkımız, ne acı, (sizlerden) ayrıldım!

5. (Ben) Körtle Han Alp Urungu, altın okluğu .... bel(im)e bağladım. Sekiz dokuz yaşında

6. Urungu Külüg Tok Böğü Terken'e (?) babam bey erdem(li) olduğu için, ben iktidara (?) eriştim(?)...

7. (Ey) avam halkım, çalışın çabalayın; ülkeyi, yasaları ve orduyu elden bırakmayın. Ne acı, ne yazık, (ey) halkım ve hanım!

8. Halkım uğrunda savaşmış adam öldürmediğim yok. Çebliğ'de bir başarımlarım: Sekiz kişi (öldürdüm). Erlik erdemim (bu).

9. Halkımın yararına çekip gideyim, ayrılalım (artık). (Ölümüm) Pars yılında (idi). Tek başıma kalayım.

10. Dert bana burada (bu zamanda ?) erişmiş. Öldüm. Ne acı! Ne yazık! Tek başıma kalayım (artık)!

11. (Hayatta) dört ayak(lı) hayvanlarım, sekiz ayaklı malım mülküm (pek çoktu). (Hiçbir) derdim yok idi.

12. Akrabalarım, yakınlarımdan ayrıldım! Ne acı! Avam halkımdan ayrıldım! Ne acı! Ne yazık!

Açıklamalar

1. 1. (ä)s(i)z(i)m ä “ne yazık!”. Radloff ve onu izleyenler (Orkun, Malov vb.) bu sözcüğü *sizimä* okumuşlar ve “sizden”, “sizlerimden” diye anlamışlardır: Radloff: *sizimä* “von euch”, Orkun: *sizime* “sizlerimden”; Malov: *sizimä* “ot vas moikh”, vb. Oysa bu sözcük *äsizim* ünlemine /ä/ seslenme edatının eklenmesi ile oluşmuştur. Yenisey yazıtlarında çok geçen *äsiz*, *äsiz ä*, *äsizim* ve *äsizim ä* ünlemleri için bk. Tekin 1964.

2. 1. *yıta* “ne acı!”. Radloff: çevirisiz; Orkun: *yıta* “nafiye”; Malov: *yıta* (*ayıta*?).

Yenisey yazıtlarında *yıta* ve *yata* biçimlerinde pek sık rastlanan bu sözcüğü Orkun genellikle *ayıta* okumuş ve “söyleye” diye çevirmiştir. Ne var ki bu okuyuş bağlama uymaz.

Bu sözcük için ilk doğru açıklama Malov tarafından yapılmıştır. Malov, pek emin olmamakla birlikte, *yıta/yata* sözcüğünün Yakutçada *sata* ve *sätä*

biçimlerinde kullanılan ve “kırgınlık, gücenme, düş kırıklığı” bildiren sözcük ile bir ve aynı olabileceği görüşünü ileri sürmüştür (YPT, s. 17, not 1). Ben de bu görüşe katılmış ve bu sözcüğü otuz küsur yıl önce ünlem olarak yorumlamıştım (Tekin 1964). Yenisey yazıtlarındaki *yata/yuta* sözcüğü, hiç kuşkusuz, bir acınma ünlemidir. Yakutçada *sata* biçimini alan bu sözcük daha çok eşanlamlısı *aba* “zehir; acı, keder” sözcüğü ile birlikte kullanılır ve “büyük düş kırıklığı, kırgınlık, infial, acı, öfke” anlamlarına söz öbeği kurar: *Tılın abatın-satatın körüñ ere!* “Sözleri ne zehirli, ne kinayeli, bakın hele!”, *Ababian satabian!* “Ah, benim için ne büyük düş kırıklığı!”, vb. gibi.

3. 1. *özdä* “vadide”. Radloff: *özdä oğlum* “von meinen eigenen Söhnen”, Orkun: *özde oğlum* “özde oğlum”; Malov: *özdä oğlum* “moi sobstvenniye (pri sebe) sinov’ya”. Görüldüğü gibi Radloff, Orkun ve Malov *özdä* sözcüğünü “kendi” anlamındaki *öz* sanmışlardır. Oysa buradaki *öz* sözcüğü “vadi” anlamındadır. “Vadi” anlamına olan bu *öz* sözcüğü, aynı bağlamda, 3. Barık (Barlık) yazıtında da geçer: *kuyda kunçuyumgaka özdä oğlumka adrıtım* (1. satır). Bu anlamdaki *öz* sözcüğü için EDPT’ye bakınız.

4. 1. *yuta*. Satır sonundaki bu sözcük Fin Atlasında ve Radloff’ta yoktur.

5. 2. *uy(u)r(ı)n üç(ü)n* “muktedir oldukları için”. Radloff: *oyarın üçün* “wegen des Ansehens (? der hundert Mann)”, Orkun: *uyarın üçün* “nafiz olduğu için”, Malov: *uyarın üçün* “tak kak ya imel silu (tol’ko)...”. “Muktedir, güçlü, kudretli” anlamındaki Eski Türkçe sözcük *uyar* değil, *uyur* okunmalıdır; çünkü *u-* eyleminden *-yur* eki ile türemiş sıfattır. Sözcük Uygur metinlerinde de *uyur* biçimindedir.

Ayrıca burada “muktedir” olan ölen değil, fakat onun akrabalarıdır.

6. 2. *üç(ü)n* “için”. F. Atlası /Üçn/; Corpus /Uçn/. Sözcük başında /Ü/ yerine yanlışlıkla /U/ yazılmış.

7. 2. *yüz (ä)r(i)n* “adam ile”. Radloff: *yüz ärän* “hundert Helden”, Orkun: *yüz eren* “yüz adam”; Malov: *yüz ärän* “sta moikh geroyskiy tovarışçey”. İkinci sözcükteki ek, çokluk eki {+An} değil, araç durumu eki {+Xn} dir.

8. 2. *yüz (ä)r(i)n (ä)l(i)g ök(ü)z(ü)n t(i)kd[i]* “yüz adam ve elli öküz ile (mezar taşı getirisip) diktiler”. Radloff: *yüz ärän älig öküzin tägdük üçün* “weil ich hundert Helden und fünfzig Ochsen (?) angegriffen hatte”, Orkun: *yüz eren elig öküzin tekdük üçün* “yüz adam elli öküze hücum ettiği için”; Malov: *yüz ärän (ä)lig öküzin täkdük üçün* “tak kak ya srajalsya so sta mujestvennimi gerojami”.

Bu okuyuş ve yorumların tümü yanlıştır. Yanlışlık ikinci sözcükten kaynaklanmaktadır. Bu sözcük, yukarıda da belirttiğim gibi, *ärän* değil, *ärin*’dir.

Ayrıca, satırın sonunda *üç(ü)n* sözcüğü de yoktur. Son sözcük de Kor-

pus'a göre /tkdük/ değil, /tkdA/dir. Ancak bu sözcüğün son harfi gerçekten /A/ ise bu da bir yazım yanlışdır; yani /tkdI/ yerine /tkdA/ yazılmıştır. Böyle de olsa, bu cümlenin nesnesi eksiktir. Yüklemden önce bir *b(ä)ngüm(i)n* sözcüğü gerekirdi: *yüz (ä)r(i)n (ä)l(i)g ök(ü)z(ü)n [b(ä)ngüm(i)n] t(i)kdi*.

9. 3. *köök t(ä)ñridä kün (a)y azd(t)m*. Son sözcük Fin Atlasında /Azrnm/; Orkun ve Malov'ta /AzDm/, yani *azdım* biçimindedir. Vasil'yev'te de sözcük /AzDm/ biçiminde, fakat fotoğrafta açıkça /Azrms/, yani *az (ä)rm(i)ş* okunacak biçimdedir. Bu yanlış yazımın taş üzerinde yapılan rötuş sonucu meydana geldiği anlaşılıyor; başka bir deyişle *azd(t)m* doğrudur. Nitekim *kün ay azdım* "Güneşten ve aydan ayrıldım" cümlesi Begre yazıtında da geçer: *kün (a)y (a)zd(t)m* (Begre, ön 2).

Burada *az-* eyleminin /Az/ biçiminde ünlülü yazılması /a/ ünlüsünün uzun olmasındandır (krş. Irk Bitig *āz-*, MK *āz-*, Trkm. *āz-*, Hal. *hāz-*).

10. 5. *körtl(ä) k(a)n* "Körtle Han". Radloff: *kört äl kan* "Körtäl-Chan", Orkun: *kürt el kan* "Kürt elinin hanı"; Malov: *kört äl kan al uruñu* "krasivoye aloye znamya gosudarstva".

Kişi adı olması gereken ve öyle de olan ilk sözcüğün sonesi yazımda gösterilmemiştir. Bu nedenle Orkun bu söz öbeğini yanlış olarak *kürt el kan* okumuş ve yine yanlış olarak "Kürt elinin hanı" diye yorumlamıştır. Daha sonra Türk tarihi üzerinde çalışan yerli ve bazı yabancı araştırmacılar da bu okuyuş ve yorumu kabul ederek Kürtlerin bir Türk boyu olduğu kanısına varmışlardır (Rásonyi, Kafesoğlu vb.).

Oysa Orkun'un yorumladığı anlamda bir *kürt el kan* söz öbeği gramere aykırıdır. *K(a)n* "han" sözcüğünden önceki /kÜrtl/ harf dizisi ancak bir kişi adı olabilir ki bu da *körtlā*'den başka bir şey değildir. *Körtlā* sözcüğü kişi adı olarak 2. Elegest yazıtında da geçer: *Körtlā S(a)ñun* "General Körtle". "Güzel" anlamında olan bu sözcüğe Uygur metinlerinde sıkça rastlanır.

11. 5. *[(a)lp] ur(u)ñu*. Radloff: *alp uruñu* "der held Urungu", Orkun: *alp uruñu* "Alp Urungu", Malov: *al urungu* "krasivoye aloye".

Burada *(a)lp* okunan sözcük için Fin atlasında yalnız art /L/ harfi vardır, fakat Radloff atlasında bu sözcük /Lp/, yani *alp* sözcüğüdür. Vasil'yev'e göre ise burada /Lp/ değil, altı-üstü ok işaretli tek bir harf, yani başka hiçbir yerde geçmeyen /ʒ/ harfi vardır.

Altı-üstü ok işaretli harf, Vasil'yev'in de işaret etmiş olduğu gibi, başka hiçbir yerde bulunmaz. Öte yandan, birçok eski ünvanın başında *alp* sözcüğü bulunur: *Alp Şalçı* (Kül Tigin), *Alp Tarkan* (M I), *Alp Totok*, vb. Yenisey yazıtlarından 4. Çaahöl (Çakul) yazıtında da *Alp Ur(u)ñu Totok* ünvanı geçmektedir (1. satır). Bu verilere bakarak Vasil'yev'in bu satırda /ʒ/ harfi sandığı harfin gerçekte art /L/ ile /p/ harfinin aynı dik çizgide

birleştirildiği /1/ biçiminde bir digraf (birleşik harf) olabileceği kanısına varıyorum. Vasil'yev'in harfe ait sandığı sağ alt ve sağ üst uçlardaki kısa çizgiler taş üzerindeki yarık ya da çatlaklar olabilir.

Böylece bu taşın anısına dikildiği hanın adı, bence, ünvanları ile birlikte, *Körtlä Kan Alp Urungu*'dur.

12. 5. (a)ltunl(u)g k(e)ş(i)g “altın okluğu”. Radloff: *altunluğ kaçigin* “sein goldeneß Glück”, Orkun: *altunluğ keşiğın* “altunlu okluğumu”, Malov: *altunluğ keşiğ* “svoy zolotoy poyas (kolçan)”, Vasil'yev /LTUNLGksg/.

“Okluk” anlamındaki ET sözcük *keş* olduğuna göre Orkun'un *keşiğın* okuyuşu yanlışır.

Yazıtta bu iki sözcükten sonra /nny :nl(?)m : bldAyrm/ harf dizisi var.

Bu harf dizisini okumak, ne yazık ki, mümkün değildir. Ancak, Uyug-Turan yazıtındaki (a)ltunl(i)g keş(i)g bel(i)mtä b(a)nt(i)m “Altın okluğu belime bağladım” (Uyug-Turan, s. 2) cümlesine bakarak burada da buna benzer bir cümle olduğunu ya da yazılmak istendiğini söyleyebiliriz. k(e)-ş(i)g “okluğu” sözcüğünden sonra gelen harf dizisindeki /bldA/ harfleri b(e)ldä “belde” okunabilir. Daha sonra gelen ve Vasil'yev'in *††† /yrm/ olarak okuduğu üç harflik dizi de gerçekte *††† /bntm/ yani b(a)nt(i)m olabilir.

Altın okluğu beline bağlamanın ya da takmanın eski Türklerde bey ya da han olarak iktidara geçmeyi ifade ettiği anlaşılıyor.

13. 5. tok(u)z s(ä)k(i)z y(a)ş(i)mda. Radloff: *tokız kırk yaşımta* “im neun und vierzigsten Jahre”, Orkun: *tokuz kırk yaşım...* “otuz dokuz yaşımda”, Malov: *tokuz kırk yaşım(ta)* “v moi tridtsat' devyat' let...”.

Fin Atlasında /TUKz/, yani *tok(u)z* sözcüğünden sonra ince /s/ harfi açık olarak görülüyor. Bu söz öbeği Vasil'yev'te ve yazıtın fotoğrafında da çok açık olarak /TUKzskzYSmDA/ biçimindedir.

Yaklaşıklık bildiren *tokuz säkiz* söz öbeğinin burada *säkiz tokuz* biçiminde olması beklenirdi. Krş. (e)ki üç kişil(i)gü “iki üç kişi ile birlikte” (Bilge Kağan, Doğu 41).

14. 6. ur(u)nu küll(ü)g tok böğ(ü) t(ä)rk(ä)ñä. Radloff: *uruñu külüg tok böğüt ärkiña* “Ich, Uruschu-(Urungu-)Külüğ, für die Macht des (der) Tok-Bөгüt”, Orkun: *uruñu külüğ tok böğü terkiñe* “Urungu Körüg (!) Tok hakım terkine (?)”, Malov: *uruñu külüg tok böğü(t) ärkiñä* “po vole (pod-)znamenogo imenitogo Tok-Bөгü(t)”.

Son sözcük Fin Atlasında /trknA/, Radloff'ta /trkñA/, Vasil'yev'te ve yazıtın rötuşlu fotoğrafında ise /trkKA/ biçimindedir. Bence, burada dördüncü harf, büyük olasılıkla, /K/ değil, /ñ/ harfidir ve bu sözcük t(ä)rk(ä)ñä “Terken'e” sözcüğüdür. Ancak bu durumda sözcüğün böyle değil de /trknA/ biçiminde yazılması gerekirdi.

Yazıtın bu satırından Körtle Kan Alp Urungu'nun babasının Urungu Külüg Tok Böğü Terken'e bağlı bir bey olduğu anlaşılıyor.

15. 6. *k(a)η(ı)m b(ä)g (ä)rd(ä)m üç(ü)n*. “Babam bey erdem(li) olduğu için”. Radloff: *kaşan (akanım?)* “wegen der Trefflichkeit des Kaschan (meines Vaters (?))”, Orkun: *kañım beğ erdim için* “hanım beğ olduğum için”, Malov: *kañı (ya da kañın) bäg ärdäm için* “i radi doblesti knyazya (moyego) otsa i...”.

Sözcük Malov'un runik harfli metninde /KŋN/, fakat Fin Atlasında, Radloff'ta ve Vasil'yev'te /Kŋm/ biçimindedir; Malov'un runik harfli metnindeki yazım yanlış olmalıdır.

Kañım bäg ärdäm için ibaresinde de düşüklük vardır. Bu ibaredeki *ärdäm* sözcüğü *ärdämin* olmalıydı: *k(a)η(ı)m b(ä)g (ä)rd(ä)min üç(ü)n* “Babam bey erdemli olduğu için...”. Krş. *(a)lpin (ä)rd(ä)min [üçü]n k(a)zg(a)ntı* “(Küli Çor)...yiğit ve erdemli olduğu için kazandı” (Küli Çor, Batı 7).

16. 7. *b(ä)n (ä)rk[kä] [b(a)rd(ı)m]*. Radloff: *bän ärki bardım* “bin ich freiwillig ausgezogen”; Orkun: */bnr.../ ben er... ,* Malov: *bän är (ki bardım)*; Vasil'yev: */bnrki : (BRdm)/*.

Bağlama göre ikinci sözcük *ärkkä* “iktidara” olmalıdır. Bunun için de bu sözcük /rkkA/ ya da hiç değilse /rkA/ biçiminde yazılmalıydı. Ben, bu nedenle, Radloff ve Vasil'yev'te /rkI/ biçiminde olan sözcüğün son harfinin aslında /I/ değil, /A/ olması gerektiğini düşünüyorum. Buradaki *ärkkä bar-* ibaresi “İktidara gelmek, bağımsız olmak” anlamında bir deyim olmalıdır. Uyгурca metinlerde bu anlamda *ärkkä täg-* deyimini geçer (TT I 12, EDPT 220).

17. 7. *k(a)ra bod(u)n(u)m k(a)t(ı)gl(a)n(ı)η*. Radloff: *kara budunım katıglanıñ* “mein schwarzes Volk tröstet euch!”, Orkun: *kara budunım katıglanıñ* “avam halkım iltihak edin”, Malov: *kara budunım katıglanıñ* “moy ves' narod, bud' tverd”.

Bu çeviriler yanlıştır; çünkü Eski Türkçe *katıglan-* eylemi “çok çalışmak, çabalamak” anlamındadır (EDPT 600). Bu sözcüğün hece düşmesi ile meydana gelen iki heceli *katlan-* biçimi de Minusinsk yazıtında geçer: *katl(a)n bod(u)n(u)m* “Çalış çabala, (ey) halkım!” (ön yüz, 2).

18. 7. *el tör(ö) sü idm(a)η* “ülkeyi, yasaları ve orduyu elden çıkarmanın”. Radloff: *bäl tör sü idmiş* “(ich (der ich)) Bäl, Ehrenplatz und Heer hergegeben”; Orkun: *el törüsü idmañ* “Ülke türesini terk etmeyin”, Malov: *äl törüsü idmiş (? idmañ)* “zakonu gosudarztva ne razruşay (ne otsılay)!”.

Bu okuyuş ve çeviriler yanlış ve eksiktir. Körtle Han burada halkına üç şeyi, ülkeyi/devleti, sözlü yasaları ve orduyu elden bırakmalarını öğütlemektedir.

Burada *tör(ö)* sözcüğünün son ünlüsünün yazılmaması da normaldir;

çünkü üç sözcük birlikte yazılmıştır ve *tör(ö)* sözcüğünden sonra yuvarlak ünlülü *sü* sözcüğü gelmektedir.

Malov'un son sözcüğü *ıdmuş* okuyuşu yanlıştır; çünkü son harf /ş/ değil, /η/dir.

19. 7. *yuta (ä)s(i)z (e)l(i)m k(a)n(ı)m*. Radloff: *yuta siz älim kanım* “(bin) von euch, meinem Volke, meinem Chane (getrennt)”; Orkun: *yuta siz elim kanım* “ne çare; siz, ülkem, hanım”, Malov: *yuta siz älim kanım* “Ot vas, moye gosudarstvo i moy khan (ya otdelil'sya, t. e. umër)”.

Bu ibaredeki *(ä)s(i)z* ünlemi için bk. Tekin 1964.

20. 8. *el(i)m ugrınta sü bol(u)p* “ülkem uğruna savaşır”. Radloff: *bälim ogurunta sü boluŋ* “Zum Schutze meines Bäl seid ein Heer!”, Orkun: *elim ugrınta sü bolıp* “ülkem uğruna asker olup”, Malov: *älim ogurunta sü bolıp* “V jizni moyego gosudarstva, vo vremya voynı”.

Radloff'un *ŋ /b/* sandığı harf kapalı *ŋ /e/* harfidir!

Son sözcüğün son harfi *ı /η/* değil, *1 /p/*dir.

Eski Türkçe *sü* sözcüğünün bir anlamı da “savaş”tır; burada da bu anlamda kullanılmıştır.

21. 8. *(ä)r (ö)l(ü)rm(ä)dük(ü)m yok*, Radloff: *ärlärim ädgüm yok* “ich habe keine Helden, keine Guten mehr”; Orkun: *erlerim edükim yok* “adamlarım ayak kabım yok”, Malov: *ärlärim ädküm yok* “u menya ne okazolos' geroyev-udal'tsov”.

Radloff'un, Orkun'un ve Malov'un okuyuş ve çevirileri bağlama aykırı ve yanlıştır.

Radloff ve Malov da ikinci sözcüğü “iyi” diye çevirmişler. Oysa “iyi” anlamındaki Eski Türkçe sözcük her yerde */g/* ile *ädgü* biçimindedir. Orkun'un *edük* okuyup “ayakkabı” diye çevirdiği sözcük de Eski Türkçede */t/* ile *ätük* biçimindedir.

Bence burada ikinci harf */l/*den önce */Ü/* harfinin yazılması unutulmuştur.

22. 8. *ç(ä)bl(i)gdä . b(i)r (e)t(i)g(i)m*. Radloff: *Aç-bäligdä bir tägmä* “bei den Atsch-bälig im Gesamt”; Orkun: *aç bildiğde bir bertiğime* “aç (olduğunu) bildikte, bir (tane) verdiğimde”, Malov: *Aç äligdä* (çevirisiz).

Birinci sözcük bence bir yer adıdır. İkinci sözcük ise */l/* ünlüsü yazılmamış *bir* sözcüğüdür. *(e)t(i)g(i)m* sözcüğüne gelince bu da *et-* eyleminden {-G} eki ile yapılmış bir addir ve “iş, eylem, hareket, başarı” anlamındadır. *etig* sözcüğü MK'da bu anlamda geçer: *etig etin-*, *etig kıl-* “iş yapmak, görev yapmak”. Bu sözcük aynı anlamda Altaycanın Teleüt diyalektinde yaşamaktadır: *edü* “iş, eylem”.

23. 8. *s(ä)k(i)z (ä)r (ä)r (ä)rd(ä)m(i)m*. Radloff: *säkiz är ärdimiz* “im Gesamt waren wir acht Helden”; Orkun: *sekiz er erdim* “sekiz adam er

idim...”, Malov: *säkiz är ärdim(iz)* “nas bilo vosem’ geroyev”.

Korpus’ta harf dizisi şöyledir: /skz : rrrdmm/. Bu dizi bence doğrudur ve *s(ä)k(i)z (ä)r (ä)r (ä)rd(ä)m(i)m* olarak okunmalıdır. Buradaki *s(ä)k(i)z (ä)r* söz öbeği bundan önceki *ç(ä)bl(i)gdä b(i)r (e)t(i)g(i)m* “Çebliğ’de bir başarıım” eksik cümlesine aittir. Daha sonra gelen *(ä)r (ä)rd(ä)m(i)m* söz öbeği ise Körtle Han’ın sekiz düşman erini öldürmesinin onun erlik erdemi olduğunu belirtir.

24. 9. *el(i)m ut(u)şın̄a*. Radloff, Orkun ve Malov’ta yok. Corpus’taki /UTşın̄A/ harf dizisi ancak *ut(u)şın̄a* okunabilir. Eski Türkçe *ut-* “(oyunda, savaşta) kazanmak” eyleminden {-ş} eki ile türetilmiş olan *utuş* sözcüğü “zafer, yengi; kazanç, kar” anlamlarında bir ad olmalıdır. Böyle bir sözcük Uyгур metinlerinde saptanmamış ise de MK’da erkek adı olarak geçer (I, 60).

Buradaki *utuşın̄a* sözcüğüne gelince, bu da bence Uygurca *ugrı̄na* (*Heilkunde II*, 20, 12) sözcüğü ile eşyapılı ve eşanlamlıdır; yani bunlar gibi “için, yararına” anlamında ilgeç görevinde bir sözcüktür.

25. 9. *(a)zıp kal[(a)y(ı)n] (a)dr(ı)l(a)y(ı)n*. Radloff: *kılını adrılayın* “werdend will ich mich trennen”, Orkun: *kılını adrılayın* “kılımp ayırlayım”, Malov: *kılını adrılayın* “delayas’ i otdelayas”.

Vasil’yev’te bu harf dizisi /zİpKILNDRLUN/ biçimindedir. Bu dizi ancak /zİpKALYNDRLYN/, yani *(a)zıp kal(a)y(ı)n (a)dr(ı)l(a)y(ı)n* biçiminde olursa bağlama uyur.

Kal(a)y(ı)n sözcüğünde ilk hecedeki /a/ ünlüsünün yazılması bu ünlünün uzun olduğunu gösteren bir kanıttır. (Krş. 3. satırdaki *az-*).

26.9. Satırın bundan sonraki kısmında Vasil’yev’e göre, şu harfler vardır: /η : B..SY : ILTar...KAYN/.. Baştaki harf /η/ harfi bir yana bırakılırsa, bu harf dizisi şöyle okunabilir: *B[ar]s y : ilta (ä)r[ti : y(a)l](ı)kay(ı)n*.

27. 10. *buñ b(a)ña b[u]ñt:(a) (ä)rm(i)ş*. Radloff: *buşa buşiban (buñ buñaban) bärmiş* “meine, im heftigen Zorne (Kummer) hingegebenen Todten”; Orkun: *buñ baña b[?] bat ermiş* “İşte, keder bana çabucak erişti”, Malov: *buñ baña bat ärmis* “Peçal’ bistro mne yavilas”.

Radloff ı /η/ harfini yine ʏ /ş/ sanmış. Fin Atlası: /BUñ : BñA BTt : Kmz/, Malov: /BUñ BñA BT rms/, Vasil’yev: /BÜñ BñA BÜnt : Trms/

Korpus’taki bu harf dizisinde üçüncü sözcük /BÜnt:T/ bence /BUñtA/ yerine bir yazım yanlışdır.

28. 10. *öld(ü)m*. Radloff: *ölgüm*; Orkun *öldim* “öldüm”, Malov: *öldim*.

29. 10. *(ä)s(i)z(i)m ä*. Radloff: *sizimä* “für euch”; Orkun: *sizime* “sizlerime”, Malov: *sizimä* “s vami”.

Bu sözcüğün *siz* adılı ile hiçbir ilgisi ve ilişkisi yoktur. Bu, Yenisey

yazıtlarında sık sık geçen ve acınma bildiren *äs(i)z(i)m* ünleminden başka bir şey değildir (bk. Tekin 1964).

30. 10. *y(a)l(i)kay(i)n*. Radloff: *yolukayın* “will ich mich opfern”; Orkun: *yolukayın* “feda olayım”, Malov: *yolukayın* “buluşayım”.

Radloff’un, Orkun’un ve Malov’un okuyuş ve çevirileri yanlıştır. Sözcük *yolukayın* olsa idi ilk hecedeki yuvarlak ünlü yazılırdı. Ayrıca, *yoluk-* “rast gelmek, karşılaşmak” eylemi burada bağlama uymaz.

Sözcük ancak *yal(i)kay(i)n* ya da *y(a)lkay(i)n* okunabilir. Ancak, Eski Türkçe “bıkmak” anlamındaki *yalk-* eylemi burada bağlama uymaz. Ben, 9. satırdaki *azıp kalayın* “çekip gideyim”, *adrılayın* “ayrılalım” gibi sözcüklerin ışığında, bu sözcüğün bunlara yakın anlamlı bir sözcük olması gerektiğini düşünüyorum. Bugünkü Türk dillerinden Nogaycada “yalnız, tek” anlamına bir *yalkı* sözcüğü vardır. Aynı sözcük Kırgızcada *calkı*, Kazakçada da *jalkı* biçimindedir. İşte bu sözcük, büyük bir olasılıkla, eylemden {-I} eki ile türemiş bir sıfattır. Bu sıfatın kendisinden türediği eylem ise “yalnız kalmak, tek kalmak, yalnız olmak” anlamındaki eski bir **yalık-* eylemi olabilir: *yalkı* < **yalık-ı*.

31. 11. *s(ä)k(i)z (a)d(a)kl(i)g b(a)r(i)m(i)m* “sekiz ayaklı malım mülküm”. Radloff: *säkiz adaklıg barmadıım* “(Die vierfüssigen Pferde) achtfüssig (machend) bin ich nicht gegangen”; Orkun: *sekiz adaklıg barımım* “Sekiz ayaklı mallarım”; Malov: *säkiz adaklıg barımım* “u menya bil vosminogiy skot”.

Başka yazıtlarda da geçen bu söz öbeği ile ne kastedildiği kesin olarak bilinmiyor. Bununla belki de, Clauson’un düşündüğü gibi, bir atla çekilen dört tekerlekli yük arabaları ya da sekiz direkli büyük çadırlar kastedilmektedir.

32. 11. *buñ(u)m yoqk (ä)rd(i)m*. Radloff: *buşım(da) (buñım) yok ärtim* “in meinem Zorne kam ich (ich lebte kummerlos)”; Orkun: *buñım yok ertim* “kederim yok idi”, Malov: *buñım yok ärdim* “ya jil bez peçali”.

Bu cümledeki son sözcük Fin Atlasında, Radloff’ta ve Vasil’yev’te */rdm/*, yani *(ä)rd(i)m* biçimindedir.

33. 12. *k[ü]n(ü)mä*. Radloff: *äki äbimä* “von meinen beiden Häusern (Familien)”; Orkun: */kesmA/ keşime* “okluğumdan”; Malov: */keSmA/ kâşimä* “moyego poyasa (ili kolçana)”, Vasil’yev: */kenmA/*.

Corpus’ta ikinci harf Yenisey yazıtlarında sıkça görülen kapalı */e/* işaretidir. Ancak, bu */Ü/* yerine bir yazım yanlışı olmalıdır; çünkü Eski Türkçede *ken* diye bir sözcük yoktur. Öte yandan, *kün kadaş* ve *kadaş kün* ikilemesine Yenisey yazıtlarında sıkça rastlanır: *kün kadaş* (Uyuk-Turan, Begre, Kejilig-Hobu), *kadaş kün* (Kızııl- Çıra), vb. Eski Türkçe *kün* “halk”

sözcüğü *el kün* ikilemesinde de görülür. Bu ikileme bugün Türkçede *el gün* “başkalar, başkaları” biçiminde yaşamaktadır: *el-e gün-e karşı, elgünle eğlen-*, vb. gibi. Clauson’un *el kün* söz öbeğinin ikileme olmayıp *el* sözcüğünün *-gün* ekli topluluk biçimi olduğu yolundaki görüşü de doğru değildir.

34. 12. (a)d[r](t)lt(t)m a. Radloff: *adak(lık) atıma* “von meinen mit Füßen versehenen Pferden”; Orkun: /DKTmA/ *adak atıma* “ayaklı atımdan (?)”, Malov: *adak(lıg) atıma* “ot moikh (bistro-nogikh) koney”.

Vasil’yev’te sözcük /DoKATmA/ biçimindedir. Bu harf öbeğini okumak mümkün değildir. Başta /l/ harfi olsaydı *ıduK at(t)m a*, yani “ey kutsal adım!” diye okuyup anlamak mümkün olurdu. Ne var ki ilk harf /D/’dir ve bundan önce de bir /l/ harfi yoktur. Bu durumda ancak şu çözümü önerebilirim: Vasil’yev’in burada altı-üstü ok ucu biçiminde bir işaret olarak gördüğü ikinci harf aslında art /R/ harfi olabilir. Ondan sonraki /A/ harfi de bence art /L/’dir. Bu durumda /DRLTmA/ harf dizisi *adrılıtm a* okunabilir ve bu okuyuş bağlama uygun olur.

35. 12. m(ü)n. Radloff ve Orkun’da yok; Malov: *män* “ya”, Vasil’yev: /mn/.

Bu sözcük, Malov’un anladığı gibi, 1. kişi zamiri *m(ä)n* olamaz; çünkü bu zamir yazıtın 5. satırında geçmektedir ve orada /b/ iledir. Ayrıca, *yıta* ünleminden sonra kişi zamirinin gelmesi de gramere aykırıdır. Bence *yıta* ünleminden sonra gelen bu sözcük ancak onun gibi bir acınma, hayıflanma ünlemi olmalıdır ve /ü/ ünlüsü yazılmamış olmakla birlikte *m(ü)n* okunabilir. ET *mün* sözcüğü Uygurcada, MK’da ve KB’de “kabahat, kusur, suç, ayıp” anlamında geçer. Uygurca metinlerde bu sözcükten türemiş *münä-* eylemi de vardır ve “(birini ya da kendini) yermek, kusurlu bulmak” anlamındadır. Eski Türkçe *mün* sözcüğü bugün Kırgızcada *mün*, Kazakçada da *min* biçiminde yaşamaktadır: Kırg. *mün* “eksik, kusur, suç, kabahat”, Kzk. *min* ay., *mine-* “yermek, suçlamak”, *minsiz* “kusursuz, eksiksiz, suçsuz, masum”, vb.

Yazıtta bu sözcük, kendisinden önceki *yıta* gibi, acınma ünlemi olarak kullanılmış olmalıdır.

KAYNAKÇA

CLAUSON, Sir G., *An Etymological Dictionary of the Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford 1972 (EDPT).

Inscriptions de l’Énissée, recueillies et publiées par la Société finlandaise d’Archéologie, Helsingfors 1889.

MALOV, S. Ye., *Yeniseyskaya pis’mennost’ tyurkov*, Moskva-Leningrad 1952.

ORKUN, H. N., *Eski Türk Yazıtları*, I-IV, İstanbul 1936-1941.

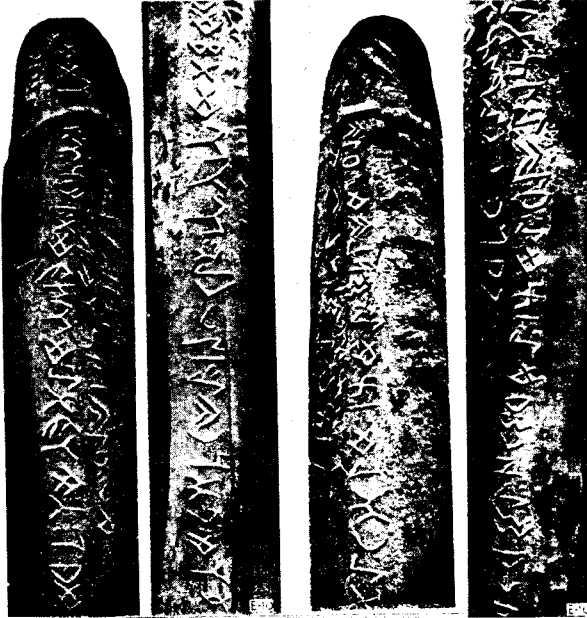
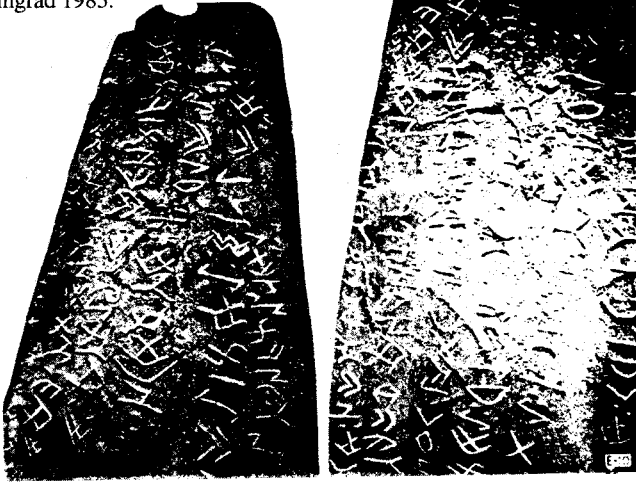
RADLOFF, W., *Atlas der alterthümer der Mongolei*, Petersburg 1892.

—, *Die alttürkische Inschriften der Mongolei*, St. Petersburg 1895.

TEKİN, T., "On a Misinterpreted Word in the Old Turkic Inscriptions", *UJb.*, c. 35/B (1964), ss. 134-144.

—, *A Grammar of Orkhon Turkic*, Indiana University Publications: 69, Bloomington 1968.

VASIL'YEV, D. D., *Korpus tyurksikh runičeskih pamyatnikov basseyna yeniseya*, Leningrad 1983.

Vasil'yev'in *Korpus*'una göre Elegest (Körtle) Han Yazıtı'nın fotoğrafları ve yeniden çizilmiş hali

40 45 50 55 60 65 70 75 80 85 90 95 100 105 110 115 120 125 130 135 140 145
 150 155 160 165 170 175 180 185 190 195 200 205 210 215 220 225 230 235 240 245 250 255 260 265 270 275 280 285 290 295 300 305 310
 315 320 325 330 335 340 345 350 355 360 365 370 375 380 385 390 395 400 405 410 415 420 425 430 435 440 445